

IZVJEŠTAJ MIĆA LJUBIBRATIĆA MATIJI BANU

Upon the request of Matija Ban, head of the Secret Service Department in the Principality of Serbia, his agent Mićo Ljubibratić submitted a report on his operations in the so called Herzegovina Uprising (1875). Ljubibratić wrote the report in the summer of 1876 in Graz (Austria), where he had been interned by the Austrian authorities because of his attempt to organise an uprising in Bosnia as well as for maintaining connections with Garibaldi. The original of this report is kept in the „Personal Fund of Matija Ban“, in the Archive of the Serbian Academy of Science and Arts; this is the first time that the transliteration and facsimile thereof are published.

Poštovani gospodine Bane,

Pored sve dobre volje da vam tačno odgovorim na vaša pitanja, ipak nije sad moguće to učiniti, prvo zato što se većim delom moje beleške ne nahode pri meni, a drugo – zato što i ovo beležaka što se nahodi pri meni nisu stavljene u red – jer nisam imao raspoloženja da se s tim poslom zanimam – „Veselo srce kuđelju prede“.

No, ipak ja ću vam odgovoriti koliko mi bude moguće. A pismo kog sam pisao, 1. maja 1876-e iz Linca, knjazu Nikoli Petroviću, i od kog vam ovde pod br. ./.. prilažem kopiju, odgovoriće na mnoga vaša pitanja. Smisao ovog pisma podpuno je

razumljiv samo knjazu Nikoli, zato vas molim da od mene izvolite potražiti objašnjenje za sve što ne biste razumeli u njemu.

Na prvo vaše pitanje moraću vam malo izdalje odgovoriti: 1866-e godine pokonji Ilija Garašanin uputi me u Ercegovinu da spremim ustanak za 1867-u. Tad sam, sa Zimonićem¹, Baćevićem, Petkovićem i mnigim drugim glavarima, spremio bio ustanak u celoj jugo-istočnoj Ercegovini, a Serafim² i Jovan Perović, Leontije Radulović i fra Grgur Skarić behu spremili ustanak u sjevero-zapadnoj Ercegovini.

1867-e Garašanin me brzojavno pozva u Beograd gđe stigoh baš kad su Turci predali Gornji grad.³ Garašanin mi reče da koncem

---

¹ Pop Bogdan Aćimov Zimonjić (1813-1909), vojvoda od 1863.

² Serafim Perović, iguman manastira Žitomislíci, glavni agent Ilije Garašanina za Hercegovinu; radio na realizaciji tajnog političkog programa *Načertanija*. Zbog toga djelovanja turske vlasti su ga prognale, u februaru 1871, u Afriku (prvo u Tripoli, a zatim u Fes). Nakon intervencije carske Rusije, pušten je 1876. godine.

³ Odnosi se na predaju ključeva gradova (Beograd, Užice, Smederevo, Zvornik i dr.) knezu Mihailu Obrenoviću, od strane paše Beogradskog pašaluka. Porta je pristala na taj ustupak iz više razloga. Osim ruskog pritiska, u samoj Turskoj su se, pored finansijske krize, javili problemi: ustanak na Kritu i težnja Egipta za samostalnošću. Na donošenje pomenute odluke vjerovatno su uticali problemi u Bosni koji su se, povremeno, javljali od 1827. godine, kada je odlučeno da se ukinu janjičari i zavede redovna vojska; ukidanje kapetanija i pobuna feudalaca (pod Husein-kapetanom Gradašćevićem); bosanski vezir ukinuo je (1835) kapetanije, što je izazvalo ustanak (1836) koji je ugušen, a njegove vođe proćerane u Malu Aziju. Mjesto kapetana postavljeni su musulimi, ali bez prava nasljeđivanja titule. Posebno teške posljedice nastale su u ustanku feudalaca 1851. godine, kada je Omer-paša Latas napao ustanike sa redovnom vojskom, a poslije bitke kod Krupe pohvatao pobunjene kapetane i prognao ih u koncentracioni logor u Brusi. Omer-paša Latas izvršio je reorganizaciju uprave u Bosni i Hercegovini (vidi: Hazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1982; – Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1980).

aprila ili u početku maja ima buknuti ustanak na više tačaka Balkanskog poluostrva. Odredi dva oficira (Jevrema Markovića i Mitra Kovačevića), koji su imali da idu sa mnom u Ercegovinu. Kaza mi da ćemo oružje i municiju dobijati iz Italije.

Na Đurđev dan 67-e bio je ručak u Košutnjaku kod Hajdučke česme. Na tome ručku bio je Tanasije Nikolić, bio sam ja, bio je Jevrem Marković⁴, Mitar Kovačević i vođe bugarskog i make-donskog ustanka, i još neki. Cel⁵ tog ručka bila je da se poznamo i oprostimo, jer je kroz koji dan imao da svak ide na svoju stranu.

No, ne znam iz kog razloga, taj ustanak se odlagao i najposle izjalovio se. Zatim, prvo Garašanin padne⁶, pa onda knjaz Mihailo pogine. Braću Perovića i Radulovića Turci uhvate i pošalju u zatočenje u Afriku, fra Grgur Skarić dobegne u Beograd. I tako se napušti prava sprema za ustanak.

Meni i mnogim Ercegovcima nije bilo milo odreći se rada na oslobođenju i zato se nekolicina nas sastasmo u Beogradu, u avgustu mesecu 1872-e i rešimo da se ustanak digne 1873. godine. Kao što ćete to videti iz pismene naše zakletve koju vam pri-lažem pod br. II. Ustanak taj imao je da se spremi tajno i da se digne iznenadno. Evo kako: Vojvoda Bogdan Zimonić, vojvoda Simo Bačević, Stevan Zimonić, Luka Petković, Rade Babić, Trivko Vukalović, Tomo Tomašević, Aleksa Jakšić, Šćepan Papić i mnogi drugi sazakletnici, imali su da sprema što je moguće veći broj vojnika iz Banjana, Rudina, Gacka, Nevesinja, Zubaca, Kruševica, Korjenića, Krivošija, Grahova i drugih mesta. Vojvoda Žarko Lješević, Okica Kaljević, Marinko

---

⁴ Jevrem Marković (1839-1878), brat Svetozara Markovića, učesnik poljskog ustanka, optužen da je sudjelovao u Topolskoj buni; od vojnog suda osuđen i strijeljan.

⁵ Cilj.

⁶ Ilija Garašanin smijenjen je u jesen 1867, jer se nije složio da se knez Mihailo Obrenović oženi svojom rođakom Katarinom Konstantinović.

Leovac, Jovan Gluščević i Zelen Kulić, imali su takođe da spre-
me što je moguće veći broj vojnika iz Pive, Jezera, Šaranaca i
Zatarja.

Na jedan mah imalo je da se javi glavarima da na urečeni dan
dovedu svoje vojnike na određeno mesto će se ustroj(i)ti voj-
ska, urediti Narodna vlada, i krenuti da se udari na neki turski
grad, te da se time odpočne borba za oslobođenje.

Nika Okan rađaše u Bosni i spremaše da se tamo podignu
nekolike čete čim u Ercegovini plane ustanak. Sa vojvodom
Panajotom, Ilom i Baja Cekom ugovarao sam da oni u
Bugarskoj i Makedoniji podignu nekoliko četa kad čuju da je u
Ercegovini buknuo ustanak.

Imajući na umu (s) koliko je simpatija Evropa pomogla ujedi-
njenju Italije, a znajući da su se sve naše dotadašnje borbe, pak
i samo crnogorsko ratovanje, u Evropi karakterisalo kao prosto
razbojništvo, ja sam se paštio da se našem novom ustanku pri-
bavi simpatija obrazovane Evrope. I to se je postiglo, kao što se
videlo, 1875, jer su tad prvi put videli ercegovački i crnogoski
krši Talijanca, Francuza, Nemca, Ingleza, Čeha i td., gde hitaju
da im pomognu: novcom, puškom i perom. Dostojno je i prave-
dno je, da se spomenu dvoje novine koje imaju golemu zaslugu
što je naš ustanak stekao simpatiju u evropskoj publici. A to je
tršćanski „Cittadino“ koga je saurednik bio Dubrovčanin, čestiti
patriot Ljudevit Vuličević⁷ i zadarski „Narodni list“.

U proleće 1873, Zimonići, Baćević, Petković i Jakšić, javiše
mi da su pripremili vojnika koliko je nužno da se digne ustanak.
Ja se spremih za polazak u Ercegovinu. No, kako naša zakletva
glasi, da treba pripitati vladu knjaza Milana, to se ja pismeno
obratih presedniku Ministarskog saveta g. Jovanu Ristiću.
Nestrpeljivo sam čekao odgovor, no ministar-predsednik ode na
skoro u inostranstvo i ne vrati se pre jeseni. U oktobru dođe na

---

⁷ Vuličević Ljudevit (Cavtat, 1839 – Napulj, 1916), književnik, novinar,
autor religiozno-filozofskih djela.

njegovo mesto g. Jovan Marinović. Eto pravog uzroka te 1873. godine ne buknu ustanak u Ercegovini. To je bilo sudbinsko po našu stvar.

U zimu 1873-e – 4-e obraćao sam se za to g. Jovanu Marinoviću koji isprva nije ni prihvatio ni odbio tu stvar, no 27. septembra 1874. potpuno me odbi.

Od toga dana bio sam na čisto sa tim: da Srbija neće uzeti inicijativu, i da treba stvar dovesti do toga da se ona, htela nehtela, mora umešati u borbu za oslobođenje ili priznati da nije srpski Piamont. I reših se da 1875-e dignemo ustanak pa kud puklo da puklo! – Antagonizam između Crne Gore i Srbije jamčio mi je da će se umešati obedve.

Pisah dakle mojim drugovima, da budu gotovi i spremni za proljeće 1875-e. Dozvah Aleksu Jakšića iz Rusije i uputih ga Zimonićima, Petkoviću i ostalim sa porukom, da se glavari pripreme za tajnu skupštinu u planini Viduši. Kako je posle stvar tekla videćete iz kopije pisma knjazu Nikoli.

Da je kojom srećom ustanak buknuo 1873, nema sumnje da bi mu početak bio smišljeniji, a svršetak korisniji po ceo naš narod. Jer u tom slučaju ne bi niko bio imao vremena da sazna našu radnju, te se ne bi mogao umetati u našu stvar i stvarati zbrku taku, da joj niko (pa ni sam ja) ne zna krsnog imena. Odugovlačenje ustanka dalo je vremena te je gramzljiva Austrija primetila i saznala šta se sprema u Ercegovini pa je radila da svrati vodu na svoju vodenicu. Crna Gora, bojeći se da tu nije prst Srbije, kvarila je sve što joj se činilo da ne godi njenoj sebičnosti.

Eto zašto ustanak nije mogao poći pravim putem i zašto nije mogao imati dobar svršetak. Da sam barem mogao otići u početku maja 1875, kad me prvi put pozvaše moji drugovi, može biti da bih bio stigao još na vreme da se ustanku položi dobar osnov. Ali je zla kob htela da tad nisam imao putnog troška!!!

I na II vaše pitanje moram početak izdati. O izmirenju sa ercegovačkim Turcima radio sam 1862-e i nešto i 1861-e, i to u

Trebinju i Mostaru. Ercegovački i bosanski Turci mrze osmanlije, ali nisu smeli ništa preduzimati protivu njih jer se boje hrišćana da ne budu protivu njih kao što su bili 1850-1. I zato se vrlo polako širila misao izmirenja, i to u početku samo kod nekih begova i aga.

1866-e, polazeći iz Beograda, povedoh reč o tome sa p. Ilijom Garašaninom, njemu se to jako dopade; preporuč mi da na tome radim, rekavši: da će Srbija rado pristati na svaku moguću koncepciju bosanskim i ercegovačkim Turcima, i da će im dati sve garancije. Stignuv u Ercegovinu nagovorih Boška Zotovića, kneza ljubomirskog, da on povede o tome pregovore sa Resulbegovićima.

Evo, gotovo od reči do reči, razgovora između Boška Zotovića i Adam-bega Resulbegovića:

Boško: Šta ima, Beže, novo iz svijeta?

Adam-beg: Vi, vala, sve znate šta se radi po svijetu, a mi Turci ništa ne znamo. Mi smo sreću i pamet izgubili odkako nas je saplaisala ova pašja vjera osmanlijska, nego kaži mi, Boško, šta se čuje iz Rusije, šta misli beg-Milošev sin?

Boško: Pa šta ja znam? Rekao bi da nešto tutnji, ko zna oće li biti kiša.

Adam-beg: Oće, dina mi, i grada, pa još grdna! Ne šalje beg-Milošev sin badijava⁸ topove, puške i džebanu na Cetinje, i ne talumi⁹ on utamah Crnogorce.

Boško: Vala, Beže, ako punu mutni vjetrovi, dobro bi bilo da se uvatimo za jedan štap.

Adam-beg: Ei, Boško, kad bi se mogla naći kakva čara (lek)¹⁰, tako mi Boga jedinoga, ja bih prvi uzjao na hata i potegao sablju na osmanliju. Ali se bojim rišćana, bojim se tebe, Boško, da mi ne udariš s leđa; bojim se da me ne doćeraš da ti budem drvar i vodar, a ja to neću, volim poginuti!

---

⁸ Badava adv. (pers.-ar.) – uzalud (A. Škaljić, str. 110).

⁹ Talum m. (ar.) – vježba, vojna obuka (*op. cit.*, str. 598).

¹⁰ Čara (pers.) – spas, lijek, pomoć (*op. cit.*, str. 163).

Boško: Ama, Beže, ja sam čuo da beg-Milošev sin oće barbarluk¹¹ – bi li bilo munasip¹² da vam on jemči za mal (imanje), rz¹³ i obraz?

Adam-beg: Turske mi vjere mi bismo se na njega spuštali. Ali ko će doći do beg-Miloševog sina? Ko li će to isposlovati? Mi smo se begovi smeli i skamenili – bojimo se jedan drugoga – mi smo bitisali (propali).¹⁴

Boško mu reče da će se, može biti, naći koji prijatelj koji će tu stvar donijeti do uši beg-Miloševom sinu.

Smisao ovog razgovora ja sam odma dostavio Garašaninu.

Pošto je poginuo knjaz Mihailo, ja sam prvom namesniku M. Blaznavcu govorio o mogućnosti izmirenja sa Turcima ercegovačkim i bosanskim. On je isprva sumnjao da se može što postići u tome poslu. Ja sam mu govorio da Turke u Bosni i Ercegovini treba podeliti na tri klase, a imeno na aristokraciju, buržoaziju i seljake. Aristokracija sve će učiniti da održi imovinu i svoj položaj – to ju je nateralo da primi islam. Seljaci muslimani ne razlikuju se od seljaka hrišćana: ne diraj mu u veru, njivu i livadu, on će biti sluga ko mu bude gospodar. Sa buržoaziom je mnogo teže, u njoj ima mnogo više fanatizma nego u one druge dve klase, ali kad se one dve dobiju, ova se neće moći odupreti.

Dakle, s Turcima u Bosni i Ercegovini zaista se ne bi moglo doći do nikakva izmirenja ako mi budemo hteli da ih načinimo našom rajom. Ali kad bismo mi iskreno hteli i radili, da im se ujemči neprikosnovenost imovine i podpuna sloboda vere, ja sam tvrdo uveren da bi se postiglo podpuno sporazumljenje kod one dve klase (plemića i seljaka) koje po narodnosti pripadaju Srbima.

Najposle Blaznavac zahte (sic!) da se uveri o tome i ja, u zimu 1868-e g., pisah dvojici Turaka i pozvah ih da dođu u Beograd,

---

¹¹ Barabariti – izjednačavati (*op. cit.*, str. 120).

¹² Munasip (ar.) – povoljno (*op. cit.*, str. 474).

¹³ Rz (ar.) – čast, obraz (*op. cit.*, str. 537).

¹⁴ Bitisati-išem – propasti, nestati.

ako su još na reči koju su mi zadali. 4. ili 5. aprila 1869. brzojaviše mi iz Užici, da polaze za Beograd.

Oдох Blaznavcu, kazah mu da Turci dolaze i zamolih ga, da s njima bude podpuno iskren i da im otvoreno kaže može li im se, ili ne, dati i ujemčiti ono što sam im ja obećao.

Pošto Turci dođoše u Beograd ja ih odvedoh prvom namesniku knjaževskog dostojanstva M. Blaznavcu. Namesnik ih lepo primi, divno ih občara svojim odrešitim i vrlo zgodnim rečima i, u ime Knjaza, obeća im sve što su želili.

Tad onaj stariji Turčin zapita: „Gospodine seraščere¹⁵, tako ti Boga jedinoga i obadva svijeta, je li to tvrdo što nam obećavate? – Jeste, odgovori Blaznavac. – E, kunem ti se Bogom jedinijem i svijem peigamberima¹⁶, kunem ti se i ovijem i onijem svijetom, ja ću ti biti u intatu (u pomoći) sa četiri stotine vojnika kad ti top pukne na osmanliju. Zatim se tako isto zakle onaj mlađi Turčin, i obeća da će biti u intatu sa tri stotine vojnika kad top pukne na osmanliju.

Po tome reče onaj stariji Turčin: Gospodine seraščere, sa našijem gradom i kadilukom lijepo si svršio, sad dobavi od svakog kadiluka po nekoliko glavnijeh Turaka i svrši š njima kao što si ovo s nama, vjera ti je božja biće s tobom sva Ercegovina.

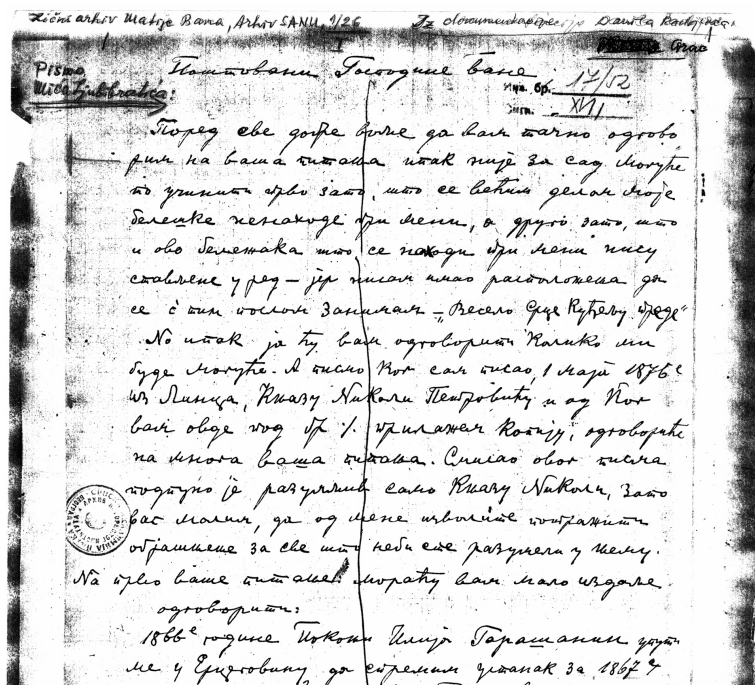
Blaznavac im je blagodario i lepo ih je ispratio, sa darovima za njihovu čeljad. Po tada ja sam češće govorio Blaznavcu da se produži ta radnja, ali on je okolišio i najzad mi reče, da je on hteo uveriti se o mogućnosti tog izmirenja, i kad dođe vreme, onda će se raditi o tome. Iz toga sam se uverio da Blaznavac ne misli ništa ozbiljno raditi po toj stvari pa sam, nemajući oslonca, tek mimogred radio na tom poslu.

U proleće 1874. godine obnovih tu radnju kroz Muhamed-bega Sandžaktarbegovića iz Stoca. Za tu stvar smo dobili prvog Amzi-bega Rizvanbegovića i njegovog sina koji je stanovao u Sarajevu.

---

¹⁵ Seraščer (pers.-ar.) – glavni vrhovni komandant (*op cit*, str. 559).

¹⁶ Peigamber (pers.) – božji vjesnik.

Evo šta sam, u glavnome, s njima ugovorio:

I Da knjaz Milan svojeručnim podpisom potvrdi sve tapije i privilegije bosanskih i ercegovačkih Turaka.

II Da im takođe pismeno podjamči slobodu vere i ravnopravnost u svemu.

III Da zatim Turci podignu ustanak protivu otomanske uprave u Bosni i Ercegovini, i

IV Da izberu za svog vladara knjaza Milana i da mu između sebe pošalju deputaciju koja će ga, u ime naroda, zamoliti da uzme upravu nad Bosnom i Ercegovinom.

U setembru dobismo pismo od Rizvanbegovića, koji nam javljaše da su gotovi, u ime tog posla, doći u Beograd, prvo sedam begova, od kojih četiri iz Bosne i tri iz Ercegovine. To je pismo neđe kod mene i nadam se da ću ga moći nekad izneti na javnost.

27-og septembra odoh Ministru Predsedniku g. Jovanu Marinoviću i počeh mu govoriti o Sandžaktarbegoviću i rezultatu rada kog sam preko njega vodio... G. J. Marinović ne dade mi ni dovršiti, nego reče:

– Srbija se ne može upuštati u take stvari.
– Gospodine, ja mislim da je Srbija stožer srpstva i da ona treba da se upušta u ovake stvari, rekoh mu ja.

– Srbija nije stožer srpstva i ona ne može biti utočište okolnih naroda, – dodade g. Marinović.

– Ja sam, iz partera, mislio da je Srbija zaista stožer srpstva, a kad vi sa predsedničke stolice velite da nije, ja vam moram verovati i od sad ću raditi, kako s kim budem mogao, na oslobođenju moje domovine, – rekoh g. predsedniku i odoh napolje.

Eto kako je propao taj pokušaj izmirenja. Begovi su na prvom koraku videli da Srbija smišlja da ih sasvim satre i 1876-e junački su se borili protivu srpske vojske. Šta sam radio u tome pravcu 1875, to ćete videti iz priključene proklamacije pod br. III, i iz kopije pisma na knjaza Nikolu.

Na III vaše pitanje:

Iz Beograda sam pošao u Ercegovinu, u mesecu junu 1875. Prilažem vam proklamaciju pod br. IV.

Na IV vaše pitanje:

Još u jesen 1874-e dalo je povoda uzrujanosti u Nevesinju i mnogim mestima u Ercegovini porez na stoku. U odupiranju tome porezu mnogi su se Ercegovci, najviše iz Nevesinja, komprometirali toliko, da su morali prebeći u Banjane i Crnu Goru. 1875. oni su se vratili, gotovo svi, svojim kućama. Ali je radnja za ustanak bila već toliko uspela da je moralo pući. Po povratku ovih begunaca svojim kućama, dogodi se u Nevesinju sukob u kome poginuše dva Srbina i nekoliko Turaka. No, da nije, kao što rekoh, već bilo sve spremljeno za ustanak i taj bi sukob ostao bio, ili se ne bi ni dogodio, (ostao) bez posledica, kao što su pre toga ostajale mnoge druge zađevce. Prava borba za oslobođenje

počela je u subotu 12-og jula 1875, na Divinu, između Bileće i Dabra. U tome boju poginula su četiri Srbina, a Turaka mnogo više; ovo je onaj boj kog ja spomenuh u mom pismu na knjaza Nikolu. Pa i posle ovog boja jedva sam zadržao glavare bilećkog, ljubinjskog i trebinjskog okruga da se ne smire, pošto čuše da je Peko¹⁷, u ime knjaza Nikole, rasterao narodnu skupštinu i da je mene lupeški opljačkao. Vidite pismo k. Nikoli.

Na V, VI, VII i VIII vaše pitanje naći ćete odgovor u pismu na knjaza Nikolu.

Na IX vaše pitanje:

Peka Pavlovića niti je ko proglasio niti je on bio vrhovni vođa ustanka. Na kratko, Peko je u početku pokreta bio poslan u Ercegovinu, prvo - da pazi da pokret nije maslo Srbije; drugo, da ustanak, ako ga zaista bude, podvrgne uplivu Crne Gore; treće, da vidi kod Kostać-paše i drugi(h) Turaka ne bi li se moglo doći do ovake nagodbe: da Porta ustupi Crnoj Gori Banjane i još neka pogranična mesta, a Crna Gora da joj za to pomogne stišati ustanak! U avgustu mesecu Peko je bio poslan u Ercegovinu sa oko 200 crnogorskih dobrovoljaca, prvo zato da pazi na Ercegovce, drugo – da im pomaže, ali samo onde gde je sigurna pobjeda. I ovu je instrukciju Petar Vukotić Peku povtorava ovakim rečima: „Pušti Ercegovce da se biju a ti čuvaj Crnogorce“. Jedno od ovakih pisama ima neđe kod mene. Eto zašto su se Ercegovci tužili da ih Peko izdaje. I on je zaista izdavao na Nevesinjskoj kasabi; mene prvo na Zupcima pa onda na Utovu (Prapratnici); Zimonića i Sočicu na Krscu i mnogim drugim bojevima.

Kad je crnogorsko neprijateljstvo spram mene prevršilo svaku meru, ja sam ostavio Ercegovinu (koncem decembra 1875-e) i

---

¹⁷ Peko Pavlović (Čevo, 1828 – Cetinje, 1903), crnogorski senator, vojvoda. O Peku su hercegovački ustanici govorili da je opštevoljeni junak i čovjek „vazda zahvalnoj Hercegovini“ (M. S. Radoičić: *Hercegovina i Crna Gora 1875–1878*, Nevesinje, 1866, str. 180).

otišao u Dubrovnik, odkud sam izdao proklamaciju na Ercegovce, savetujući ih da se junački bore za svoju slobodu i da slušaju svoje glavare. (Ovu proklamaciju možete čitati u zadarskom „Narodnom Listu“, od Januara 1876-e).

Ni Zimonić, ni Sočica, ni nijedan ercegovački glavar nije trpio Peka, najviše zato što ih je ovaj izdavao u teškim trenutcima. Uostalom, Crna Gora nije trpila da niko (pa ni njen Peko) bude vrhovni vođa ustanka. Da se ne bi mogao zavesti nikakav red i da bi ona sama mogla, ma i naopako, rukovoditi ustankom, ona je zavađala glavare među sobom.

Na X vaše pitanje odgovoriće vam pismo na knjaza Nikolu.

Na XI vaše pitanje:

Bio sam u Dubrovniku. Spremao sam se za polazak u prekoneretvansku Ercegovinu i u Bosnu. Još pred moje treće i poslednje putovanje na Cetinje, dođe k meni jedan poslanik od vlade srpske i, u njeno ime, ponudi me da pređem u Bosnu i da tamo radim za nju.¹⁸ Pre nego se toga primim, hteo sam da još jedan put pokušam kod knjaza Nikole, te da, ako bude moguće, ostanem u Ercegovini. Iz pisma knjazu Nikoli videćete da to nije bilo moguće.

I ja pristadoh na predlog srpske vlade, pod uslovom da mi se odmah pošalje 2–3 hiljade pušaka i municije za nji(h); nekoliko oficira i 20–30 podoficira; da mi se dade pravo na proizvođenje do majora; i da mi se pošalje nešto novca.

Po povratku tog poslanika u Beograd dobih brzojav u kome mi se javi da je srpska vlada pristala na moje uslove i da će mi se skorim sve poslati. U to vreme gospođica Merkus¹⁹ dade nužne

---

¹⁸ Za srpsku vladu.

¹⁹ Kralj Nikola, u *Memoarima*, str. 304, kaže da je tada u novinama pisalo da se u četi Ljubibratića nalazi „neka Merkus Holandkinja, koja se odmah proslavila svojim junaštvom bijući se s Turcima, rame uz rame s Ljubibratićem (...). U stvari ustaši hecegovački nijesu imali prilike vidjeti tu junakinju, niti pare od njezina bogatstva“. Kralj zapisuje da je Merkus samo bila na granici

novce te poslah francuskog kapetana Barbija i pruskog oficira fon Hatova da kupu (sic!) jednu bateriju brdskih topova (pošto sam ja zatvoren ovi su topovi odvezeni u Crnu Goru).

Čim sam izstupio iz Ercegovine i došao u Dubrovnik, odmah sam poslao mog sekretara Celsa Ceretti starom Garibaldu i saopštio mu sve nepravilike koje sam od vlade knjaza Nikole trpio u Ercegovini i od kojih sam se morao ukloniti. Tom prilikom saopštih mu moj sporazum sa vladom srpskom i skori moj polazak preko Neretve u severozapadnu Ercegovinu i Bosnu.

Garibaldi mi posla Ceretti-a sa pismom, u kome mi odobri prelazak preko Neretve. Izjavljuje svoju tugu što ga bolest sprečava te ne može lično učestvovati u borbi za naše oslobođenje. Ali da će, iz svog kreveta, ipak učestvovati i to u licu svog sina Menoti i svog zeta đenerala Kancija, sa 2–3 hiljade dobrovoljaca snabdevenih oružjem i municijom. Javi mi da je on na dotičnom mestu izradio da se ti dobrovoljci mogu ukrcati u ravenskoj šumi, i to će biti kada mu ja brzojavom naznačim mesto gde se mogu slobodno iskrcati.

U početku januara išao sam u Zadar da se sporazumem sa Klaićem i drugim članovima glavnog odbora i da ih umolim da produže podpomagati našu stvar kad pređem Neretvu.

Sve je, dakle, izgledalo lepo i krasno, i obećavalo je dobar početak na desnoj obali Neretve – Srbija obećala oružja i municije, nešto para i kadra – g-ca Merkus poslala pare za topove - Garibaldi šalje 2–3 hiljade dobrovoljaca – Glavni odbor dalmatinski podpomaže i obećava podpomagati – nekoliko stotina biranih Ercegovaca spremno da pređu sa mnom Neretvu. Pa šta bi? Kako se sve to izjalovi? Evo kako. Prođe januar i polovina februara, a Srbija ne posla ništa. Njen agenat (a u isto vreme bio je agenat i Crne Gore i Austrije) Jovo Skobla iz Spljeta, neprestano me

---

hercegovačkoj, da se poslije pojavila u Beogradu i Bosni, ali „neopaženo, opet iščezne“; ovaj ironični zapis kralj završava opaskom, da bi njeni dolasci ostali neopaženi da u srpskim listovima „ne nahađahu odjeka“.

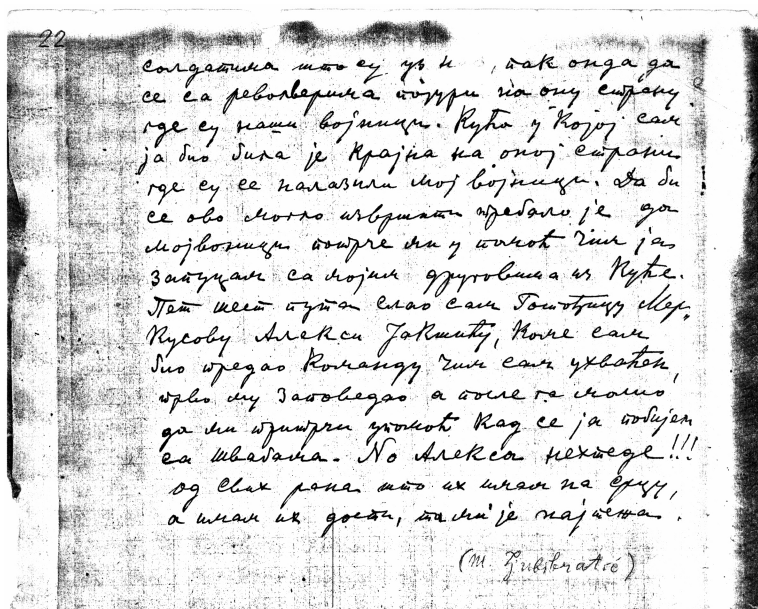
zavaravao sa dolaskom srpske pomoći. To odugovlačenje dade vremena da se obelodani moj pohod preko Neretve, te da Crna Gora, nešto pretnjom a još više njenim spletkarenjem, odvрати veći deo Ercegovaca da ne pođu sa mnom preko Neretve i, što je još najgore, da podstakne Austriju protivu mene.

To je „Glas Crnogorca“ znao iz pravog izvora pa zato i reče, u 14. svom broju od 76-e, da mi je neko rekao u Dubrovniku, da će me Austrija zatvoriti. No, pošto ja lično ne bijah ništa kriv Austriji, i pošto Peko Pavlović, Zimonić, Sočica i drugi ustaški glavari slobodno prolazahu kroz austrijske varoši, to ni ja nisam imao osnovana uzroka da se bojim. No, taj glas ipak me baci u neku sumnju i ja se iznenadno krenuh na Neretvu. Dva ili tri dana posle mog polaska iz Dubrovnika, Rodić je, vrativ se s Cetinja u Kotor, razaslao telegrafom naređenje na sve vlasti, da me uhvate po svaki način. Austrija me, dakle, arestirala u sporazumu sa Crnom Gorom. U Lincu i Gracu uverio sam se o tome od lica koja zauzimahu velike položaje u Austriji. Kako na levoj tako na desnoj obali Neretve imao sam da se borim protivu intriga, pa i potajne puške iz Crne Gore.

Prešav Neretvu, išao sam sve duž austrijske granice, prvo zato što je to bilo nužno radi snabdevanja municijom i hranom; drugo, zato što mi je bilo u planu da od Neretve do Lijevna podignem narod pa da se opet vratim na Neretvu, gde sam imao da prvo prihvatim topove i italijanske dobrovoljce i tek tada da se otisnem u unutrašnjost.

U selu Košću imao sam sukob sa 150-200 konjanika iz Mostara i Ljubuškog. Po naglom ali kratkom napadu Turci okrenuše pleća i pobegoše poljem Ljubiškijem, ostaviv nekolike lešine. Ja nisam imao nikakvih gubitaka.

Odatle poslah Celsa Ceretti u Spljet da telegrafira Garibaldu da se dobrovoljci iskrcaju u ušću reke Neretve. Tako isto naredih Barbiju da doveze topove u ušće Neretve. Pošto sam četvrti dan bio uhvaćen, to sam morao nanovo telegrafirati Garibaldu da

obustavi polazak dobrovoljaca. Tako isto Barbiju da čeka novo naređenje.

Sutra dan po tome sukobu, krenem se dalje u pravcu Gorice koja leži blizu Imockog. S puta vratih don Ivana Musića sa jednim odeljenjem, da održava svezu sa Neretvom. U Gorici sam imao jedan mali sukob sa Turcima.

Iz Gorice sam se krenuo u selo Vinjane koje leži do austrijske granice, gde sam imao da se snabdem sa municijom koju mi je tu imao dati Komitet iz Imockog.

Okolo pola noći stigao sam u selo Vinjane. Pred zoru uputih jedno odeljenje k Viru gde imaše jedna turska kula sa malom posadom, i jednu izvidnicu u pravcu Županjca. Ja ostadoh u Vinjanima sa 50-60 momaka da pričekam municiju. U 9 sati pre podne iskrсну austrijska vojska. Bilo je redovne vojske, žandara i domobranaca, u sve okolo 250 do 300 momaka. Vojskom je zapovedao major Filhauz. S njim je bio kapetan okružni.

Šta da radim? Da li da se bijem? Ako se pobijem sa austrijskom vojskom to će Austriji dati povoda da protivu nas uzme položaj otvorenog neprijateljstva i da ukine narodne komitete koji su jedini pomagači tog preduzeća. Naumih da prvo pokušam na lep način pa ako se ne bude moglo tako, a mi da se bijemo pa kud puklo da puklo.

Ja stupih u pregovore sa kapetanom okružnim i sa Filhauzom. Oni mi rekoše da imaju naredbu da me arestiraju, našto im ja odgovorih da je moguće da oni imaju naredbu da me arestiraju, ali samo na austrijskom zemljištu; da su Vinjani selo u turskoj granici, i da bi po međunarodnom pravu bilo razložno da ja njih arestim, ali ja to ne bi učinio jer sam rad ostati u prijateljstvu sa austrijskim vlastima.

Posle kratkog ćutanja reče Filhauz: Ovo je selo u teritoriji austrijskoj. Na to ja pokazah Raskijevića kartu, pa onda zapitah prvo putevođe, pak onda neke seljake: Jesam li ja vas uzeo da me vodite u selo Vinjane? Je li ovo selo Vinjane? – Jeste, gospodine, – odgovoriše i jedni i drugi. – E, pa šta oćete, gospodo? – zapitah Filhauza i kapetana okružnog. Oni su bili jako zbunjeni. Zatim rekoše: Dobro, a vi idite. Ja naredih da vojnici izlaze iz kuće i lično sam nastojava da se nebi dogodio sukob u onim kućama koje su bili soldati obkolili. Kad moj(i) vojnici iziđoše, ja se pozdravih sa okružnim kapetanom i Filhauzom i pođoh za svojim. Tad kapetan okružni pođe zamnom nekoliko koraka i zazva me da mi nešto kaže, a se okrenuh i stadoh da ga pričekam, u to Filhauz znakom kog ja nisam vidio, naredi te me vojnici obkoliše. Ja sam protestirao i pretio da ću viknuti moje vojnike, da će se zametnuti boj. Okružni kapetan reče da oni imaju precizno naređenje da me arestiraju, ali pošto je to učinjeno van austrijske teritorije, on ide (da) to javi Rodiću i da se nada da će taj razlog pobuditi g. Rodića da odustane od tog aresta. Do same noći ostali smo tu i tek po noći krenuli smo za Imocki, a odatle u Spljet pa u Linc.

Iz Imockog, iz Knina, iz Spljeta i sa Nabrezine protestirao sam i dokazivao da su Vinjani u Turskoj i da Austrija nije imala prava da me aretira. Sve je bilo badava.

No da kažem nešto što mi je veoma teško kazati, ali moram istine radi – ne čega drugoga.

Pošto sam u Vinjanina uvidio da se Austrijanaca nemogu oprostiti bez krvi, ja se reših da se pobijem pošto počne da se mrak hvata. Kod mene je bilo šest dobrih momaka oružanih sa revolverima i ostragušama. Na moj znak imao je svaki da zagrabi po šaku pepela sa ognjišta, da je baci u oči onim soldatima što su uz nas, pak onda da se sa revolverima pojuri na onu stranu gde su naši vojnici. Kuća u kojoj sam ja bio bila je krajna, na onoj strani gde su se nalazili moj(i) vojnici. Da bi se ovo moglo izvršiti trebalo je da moj(i) vojnici potrče mi u pomoć čim ja zapucam sa mojim drugovima iz kuće. Pet šest puta slao sam Gospođicu Merkusovu Aleksi Jakšiću, kome sam bio predao komandu čim sam uhvaćen, prvo mu zapovedao a posle ga molio da mi pritrči u pomoć kad se ja pobijem sa Švabama. No Aleksa ne htede!!! Od svih rana što ih imam na srcu, a imam ih dosta, ta mi je najteža.

O stvarnoj ulozi Mića Ljubibratića u hercegovačkom ustanku

The Herzegovina Uprising spread across a part of present Montenegrin territory which was ruled by the Ottomans, as well as the eastern part of Herzegovina. The true leader of the uprising was Duke Peko Pavlović. After the uprising began, Mićo Ljubibratić who was an agent of the Secret Service was sent from Belgrade in order to be asserted as the leader of the uprising with help of the agitation network of Matija Ban. In that way the Serbian agents would have the opportunity to prevent the annexation of eastern Herzegovina to Montenegro and to prepare its future annexation to Serbia. When he failed to become the leader, Mićo Ljubibratić attempted to undo and prevent the rebellion.

O hercegovačkom ustanku (1875) postoji obimna literatura, ali su ostajale zatamnjene neke važne činjenice kad je u pitanju odnos tadašnje srpske vlasti i njene „Tajne delatnosti“ prema Crnoj Gori. Podaci koje sadrži do sad neobjavljeno pismo Mića Ljubibratića* koje je on pisao u egzilu, u Gracu, kao odgovor na pitanja Matije Bana¹, načelnika Odeljenja tajne delatnosti u Popečiteljstvu spoljnih poslova Kneževine Srbije – čine jasnijim

---

* Ovo pismo donosimo kao prilog tekstu.

¹ Matija Ban (Petrovo Selo kod Dubrovnika, 1818 - Beograd, 14. III 1903); pripadao je franjevačkom redu (od 1834); jedno vrijeme živio je u Turskoj; u Beograd dolazi 1844, đe je stekao povjerenje srpske vlade i obavljao tajne misije (Zagreb, Zadar, Dubrovnik, Sr. Karlovci i Cetinje); sastajao se tri puta sa Njegošem (o tome je, tri i po decenije docnije, pisao u Preodnici, 1884) i sa knjazom Danilom, ali im nije otkrivao tajni politički program Srbije, zbog koga je i dolazio da ispita njihova opredjeljenja. Godine 1854. napisao je *Odu turskom sultanu*. Kada je Popečiteljstvo spoljnih poslova osnovalo Odeljenje tajne delatnosti koje je imalo zadatak da stvara mrežu agenata za rad na realizaciji ciljeva iz *Načertanija*, – za načelnika je određen Matija Ban.

njegovo osiono i naredbodavno postupanje prema vođama hercegovačkog ustanka. Pismo je napisano u ljeto 1876. godine. Rukopis se čuva u Ličnom fondu Matije Bana (četiri kutije), u Arhivu Istorijskog instituta SANU.² Ljubibratićevo pismo, koje ima karakter izvještaja instituciji za koju je radio, napisano je na 21 i po stranici velikog formata. Tekst je pisan ekavski jer se Ljubibratić, radeći za srpsku vladu, jezički „prilagodio“; samo su mu se povremeno omicali oblici iz njegovog maternjeg jezika (vidio, kuđelja, ođe, sjevero-zapadnoj, pokonji, pašja vjera, i dr). Italijansku oblast Pijemont on pominje u obliku „Piamont“ pa je tako ostavljeno i u transliteraciji.

Matija Ban je uputio Miću Ljubibratiću pismo u Grac (Austrija), đe se nalazio u internaciji, u kome je tražio da mu odgovori na jedanaest pitanja o svome učešću u hercegovačkom ustanku. Ljubibratić, na početku svog izvještaja, upućuje M. Bana da će naći odgovore na mnoga postavljena pitanja u pismu koje je, iz Linca, uputio knjazu Nikoli Petroviću, 1. maja 1876. godine, i šalje mu kopiju.³ Pismo knjazu Nikoli Petroviću sadrži jedan dio podataka o angažovanju Mića Ljubibratića u podizanju ustanka u Hercegovini, i stavu knjaza Nikole i njegovih ljudi, koji su radili da ga onemoguće da ispuni zadatak zbog koga je upućen od Matije Bana u Hercegovinu. Mićo Ljubibratić zamjera knezu zbog sumnje da je u dosluhu sa srpskom vladom. U pismu je i komentar članka koji je objavljen u Glasu Crnogorca, u kome stoji da je Ljubibratić materijalno koristio stanje u Hercegovini da bi se obogatio i da je u dosluhu sa srpskom vladom koja teži da dijelove Hercegovine, ako bi bili oslobođeni, pripoji Srbiji. Pošto je Crna Gora pretendovala na istočni dio Hercegovine, težnje Srbije su joj smetale. Ljubibratić je želio da dokaže Matiji Banu svoju potpunu odanost načerta-

---

² Inv. br. 17/52. Sign. XVII.

³ Pomenuta kopija čuva se u Ličnom arhivu Matije Bana, pod sign. 17/51/XVII.

nijevskom programu o širenju Srbije pa ističe da ga je „1866-e godine pokonji Ilija Garašanin uputio“ u Hercegovinu da spremu ustanak za 1867. godinu.

O hercegovačkom ustanku sačuvana je obimna građa iz koje se izdvajaju nepomućenošću ideologijom i svojom izvornošću: Memoari kralja Nikole⁴ i Memoari diplomate Gavra Vukovića, u kojima nalazimo dovršene slike duhovnog stanja glavnih aktera, sudare aspiracija prema prostorima zapadnog dijela Balkanskog poluostrva, opise amoralnih sredstava koja su korišćena radi realizacije tajnih planova, mnoštvo detalja koje nije moguće skraćeno interpretirati u ovom tekstu. U literaturi o hercegovačkom ustanku prisutne su kontradiktorne ocjene o ulozi Mića Ljubibratića u tijem dramatičnim događajima, što se odražava na pravilnost zaključivanja uopće o tome ustanku, njegovoj početnoj usmjerenosti, kao i o učinku glavnih aktera. Pošto mnogi čitaoci uzimaju enciklopedijske članke kao oslonce za svoje poglede na neke ličnosti i događaje, ovđe je potrebno pomenuti jedinicu o Miću Ljubibratiću u Enciklopediji Jugoslavije, čiji je autor Hamdija Kapidžić, istoričar koji se bavio istorijom Bosne. On za Ljubibratića kaže da je, poslije neuspjelog ustanka Luke Vukalovića kome je bio sekretar, prebjegao u Srbiju pa je „kao povjerenik srpske vlade radio na pokretanju ustanka u Hercegovini“. Kapidžić je zanemario literaturu koja potvrđuje da je Ljubibratić upućen iz Beograda kad je ustanak već trajao, s ciljem da se nametne za vođu, da bi tako bili stvoreni uslovi za buduće proširenje Srbije na Hercegovinu. To znači da je Kapidžić netačno naznačio Ljubibratića kao „pokretača“ hercegovačkog ustanka (1875). Da bi ojačao značaj njegove uloge, on kaže da je Ljubibratić bio „vojvoda hercegovački“, ali je izostavio da pomena da mu je tu titulu dao crnogorski knjaz Nikola, kao i pod kakvijem se okolnostima to dogodilo. Pomenuti autor svodi tadašnje

---

⁴ Cjelokupna djela Nikole I Petrovića Njegoša, knjiga peta, Cetinje, 1969. – Tekst Memoara priredio je za štampu Risto J. Dragičević.

konflikte između Crne Gore i Srbije na ustaljeno i obmanjujuće „objašnjenje“ da su u pitanju „dinastički sukobi“; navedena sintagma je asimilatorska formula kojom se sugerira da su Crnogorci i Srbi „jedan narod“ pa da su dvije dinastije samo faktor razdvajanja. Iz takvoga stava autora pomenute jedinice izlazi i njegov pogrešan zaključak o razlozima zbog kojih je Mićo Ljubibratić napuštio ustaničko područje i pokušao da prijeđe u Bosnu. Posebno je zanimljivo da u toj jedinici Kapidžić ne pominje da je M. Ljubibratić bio istaknuti agent legije propagatora Načertanija i da je u Hercegovinu upućen od Matije Bana, da bi ustanak usmjerio u interesu Srbije.⁵

Memoare kralja Nikole objavljivao je Dušan Vuksan u *Zapisima*.⁶ Kralj kaže da je Ljubibratić radio da „uređuje ustanak koji je već bio uređen i toliko uspjeha već imao“, ali kad je te promjene uporno zahtijevao, sukobio se sa Pekom Pavlovićem.⁷ Nakon toga je Ljubibratić pošao na Cetinje, đe ga je kralj Nikola savjetovao da se „valja potčiniti jedinstvu radnje“ i „odjenuo ga bogatijem odijelom crnogorskim“.⁸ Međutim, on je produžio da djeluje po uputstvima iz beogradskog centra, davao je dopisnicima novina „krupne neistinite vijesti“ pa i da se liječio od rane koju je zadobio u bitki, iako „nije ni bio ranjavan, niti je bilo te bitke“. Pored toga, saopštavao je novinarima da je ruska vlada iskazala potrebu da se u Hercegovini obrazuje ustanička privremena vlada „sa Ljubibratićem na čelu“.⁹ Kad ocjenjuje ulogu Crne Gore u

⁵ Enciklopedija Jugoslavije, knj. 5, Zagreb, 1957, str. 564.

⁶ U predgovoru, *Nekoliko podataka o Autobiografiji i Memoarima*, Risto J. Dragičević kaže da je Dušan Vuksan objavljivao, sa prekidima, kraljeve *Memoare*, u *Zapisima*: 1928 (segment o Berlinskom kongresu); od avgusta 1930. do jula 1931; od novembra 1932. do aprila 1937.

⁷ *Memoari*, str. 297.

⁸ *Op cit*, str. 298.

⁹ *Op cit*, str. 300.

hercegovačkom ustanku, kralj Nikola kaže da je „od samog početka svoga bio rat Crne Gore s Turskom“.¹⁰

Punu sliku o hercegovačkom ustanku, ulozi velikih sila, glavni-jem akterima u samome ustanku, angažovanju crnogorskog i srpskog dvora, i dr. nalazimo u Memoarima Gavra Vukovića¹¹, diplomate prodornog uma koji je i sam bio uključen u neka zbiva-nja. Kod njega nalazimo zabilježen i stav srpskog kneza Milana Obrenovića, iskazan u razgovoru sa austrougarskim ministrom, grofom Andrašijem: „Prije ću glavu dati nego li kome pustiti Hercegovinu“. G. Vuković je zaključio da se ta ispoljena odluč-nost kneza Milana odnosi na Crnu Goru, „jer da se Austrije tica-lo, ne bi tako što mogao izreći“.¹² Kad govorimo o angažovanosti crnogorske države u hercegovačkom ustanku, potrebno je pose-bno obratiti pažnju na sažetu ocjenu Gavra Vukovića o ulozi kra-lja Nikole: „K njemu se dolazilo, oko njega se je vilo kolo stra-šnog preduzeća. On je bio stožer cijelom pokretu. O njemu su se lomili talasi Portinih ugrožavanja i akcija diplomatije velikih sila“.¹³ O udjelu Mića Ljubibratića u hercegovačkom ustanku G. Vuković saopštava da je bio upućen iz Beograda pošto je ustanak počeo, ali ne pominje da je to učinio po nalogu Matije Bana. Ljubibratić je došao „i umiješao se je među ustašima“, a s njim je došla „jedna mala četa dobrovoljaca“.¹⁴ Peko Pavlović je već bio okupio nekoliko četa ustanika i crnogorskih dobrovoljaca, pa je Mićo Ljubibratić došao u logor kod Peka, „kojeg je gledao s neke visine“ kao i ostale glavare pa je Peko Pavlović razmišljao „kako bi se otresao od toga čovjeka“, a s Pekom su se složili i ostali glavari jer su shvatili iz Ljubibratićevog „diktatorskog

---

¹⁰ *Op cit*, str. 301.

¹¹ G. Vuković, *Memoari*, knj. 1, Cetinje, 1985. - Priredio Slobodan Tomović.

¹² *Op cit*, str. 135-136.

¹³ *Op cit*, str. 111.

¹⁴ *Op cit*, str. 137.

tona“ da je, kako je mislio G. Vuković, upućen od kneza Milana Obrenovića. Razumije se, glavari na koje misli Vuković, kao ni on sâm, dok je pratio događanja u hercegovačkom ustanku 1875. godine, nijesu mogli znati za postojanje tajnoga srpskog (asimilatorskog) velikodržavnoga programa¹⁵, pa zato Vuković nije pomenuo da je u Hercegovinu Mićo Ljubibratić upućen od Matije Bana koji je bio načelnik Tajne delatnosti i organizator mreže agenata u krajevima van Srbije. To se vidi i iz činjenice da Ljubibratić podnosi izvještaj o svome radu na zahtjev Matije Bana. Pokušaj Ljubibratića da se nametne za vođu ustanka rezultat je instrukcija koje je dobio pri polasku iz Beograda od M. Bana, koji je bio u strahu da će Crna Gora uspjeti da pripoji pobunjeni istočni dio Hercegovine. Ponašanje Mića Ljubibratića pokušava se, u nekim tekstovima, objasniti samo njegovim karakternim osobinama, kao da je u Hercegovinu došao po vlastitoj odluci i želi da se stavi na čelo ustanka pa i da postane predsjednik privremene vlade. Ljubibratiću se, olako, pripisuje da je sam „privlačio“ novinare, da im je, po vlastitoj odluci, davao lažne podatke o sebi da je ključna i vodeća ličnost ustanka. Na taj način se odstranjuju bitne činjenice, da je iza njega stajao veoma organizovani agitacioni blok na čelu sa Matijom Banom. O velikom broju istaknutih osoba koje su bile uključene da pomognu Ljubibratiću da ustanak razbije, kad je postalo jasno da Srbija, odvojena širokim turskim koridorom, nema izgleda da, u tom trenutku, pripoji Hercegovinu - potvrđuje i podatak da je, u davanje savjeta i pomaganje Ljubibratiću, bio uključen i Nikola Pašić, koji je došao preko Trsta i Dubrovnika u Hercegovinu da Ljubibratiću prenese nove instrukcije i uruči mu prikupljenu pomoć. Prema pretpostavci Radoslava Rotkovića, po nagovoru M. Ljubibratića, Valtazar Bogišić je uradio (prije nego je saznao

---

¹⁵ Načertanije je prvi put objavio Milenko Vukićević, pod naslovom: „Program spoljne politike Srbije na koncu 1844. godine“, u časopisu *Delo*, knj. 38, Beograd, 1906, str. 321-336.

da je crnogorski stav protivan ideji o formiranju privremene vlade u pobunjenom dijelu Hercegovine), Uputstva za privremenu vladu. Nikola Pašić je ta uputstva podržao jer su odgovarala političkom usmjerenju srpske vlade.¹⁶

Da bi njegova verzija vijesti o ustanku bila što prisutnija u štampi, Ljubibratić je okupljao u svoj štab ljude koji mogu raditi na tome projektu. Tako mu se, jedno vrijeme, bio pridružio i Simo Matavulj, je radio u „birou dopisnika i pisara“.¹⁷

Istoričar Vladimir Ćorović kaže da je Ljubibratić učestvovao u ustanku, „ali nije bio dovoljno ozbiljan“, niti je ozbiljno primljen od „trebinjske okoline“. On, dalje, piše da je Ljubibratić „pokušavao bez uspeha da u Hercegovini stvori stranku za kneza Milana“.¹⁸ Ćorovićovo svođenje problema na Ljubibratićeve karakterne osobine, da nije prihvaćen od ustanika u istočnoj Hercegovini zato što nije bio „dovoljno ozbiljan“, znači izbjegavanje pravih odgovora koji bi dali sliku ondašnje vazalne pozicije Srbije (za koju je radio agent Ljubibratić): da sa Turskom nije imala konflikata šezdeset godina, tj. od 1815. godine, i da je bila odvojena od Hercegovine širokom turskom teritorijom. U tome se sastoji i odgovor na Ćorovićevu konstataciju da Mićo Ljubibratić nije uspio da u Hercegovini formira „stranku za kneza Milana“.

Zanemareni crnogorski istoričar Milo Vukčević, o kome nijesu unijeti podaci ni u Istorijski leksikon Crne Gore¹⁹, istraživao je

---

¹⁶ Milo Vukčević, *op. cit.*, str. 197-198.

¹⁷ Simo Matavulj, *Bilješke jednog pisca*, Beograd, 1939, str. 74. – Matavulj je zapisao da su dobrovoljci u četi Ljubibratića gajili osećanje opiranja „crnogorskom duhu“.

¹⁸ *Narodna enciklopedija*, knj. 2, Beograd, 1928, str. 616. – V. Ćorović veli da je M. Ljubibratić interniran u Austriju naročito zbog toga što je održavao veze sa „talijanskim revolucionarima“, tj. sa Garibaldijem.

¹⁹ Vidi: knj. 5, Podgorica, 2006. – Milo Vukčević (Farmaci, Podgorica, 1896 – Alibunar, Vojvodina, april 1941). Pošto je M. Vukčević poginuo na početku 2. svjetskog rata, njegove istorijske studije ostale su u rukopisu, sačuvala

period oko hercegovačkog ustanka, u studijama: Nevesinjska puška, Lovčenski skup, Doba zvaničnih reforama i Uoči sutorinskog sastanka. Vukčević je koristio obimnu stranu i domaću literaturu o tom periodu, tako da je uspio značajno osvijeliti tokove događaja, miješanje i uticaj stranih faktora i dr. Na osnovu analize građe, M. Vukčević je došao do zaključka da su hercegovački ustanak otpočeli sami Hercegovci, „ali da su pokretači sve svoje uzdanje imali u Crnoj Gori“. ²⁰ Osim toga, Vukčević kaže da je Porta znala da su ustanici imali moralnu i materijalnu pomoć iz inostranstva, prvenstveno iz Crne Gore. ²¹

U Beogradu je objavljen prijevod, sa dopunama, Larusove opšte enciklopedije; priređivačima nijesu odgovarala francuska poglavlja o istoriji jugoslavenskih naroda jer su bila nedovoljna, pa su napisana nova. Način na koji su, u nekim dijelovima pomenute dopune Larusa, dati podaci o pojedinijem ličnostima i događajima, podstakao je Radoslava Rotkovića da napiše kritički osvrt. ²² Rotković je opravdano izrazio čuđenje kako je moglo, u pomenutoj dopuni Larusa, u osvrtu na hercegovački ustanak, da bude izostavljeno ime Peka Pavlovića, a da Mićo Ljubibratić bude tretiran kao vođa ustanka. Rotković konstatuje da se tako nešto moglo pročitati u štampi prije stotinu godina, ali poslije dugog izučavanja i objavljivanja dokumenata, nije shvatljiv takav

---

su ih njegove sestre. Zahvaljujući angažovanju istoričara Jagoša Jovanovića, Vukčevićeve radnje je objavio Istorijski institut NR Crne Gore, pod naslovom *Crna Gora i Hercegovina uoči rata 1874–1876*, Cetinje, 1950. – U redakcijskoj „Bilješci o piscu i djelu“ data je kratka biografija M. Vukčevića, za koga stoji da je „bio poznat još prije rata kao ozbiljan naučni radnik koji je naročito obrađivao XIX vijek u istoriji Crne Gore“ (str. 289).

²⁰ M. Vukčević, *op cit*, str. 99.

²¹ *Op cit*, str. 109.

²² R. Rotković: *SFRJ ili SHS i mit o Miću Ljubibratiću. Povodom prevoda i dopuna Larusove opšte enciklopedije*, „Vuk Karadžić“, Beograd, 1971-1973, *Stvaranje*, br. 7, Titograd, 1974, str. 849-857.

---

stav autora dopune. Rotković je utvrdio da dopuna nije vršena na osnovu valjane dokumentacije, već na osnovu lažnih vijesti iz ondašnje štampe, koje je upućivao Ljubibratić: „Ali pisati danas naučni osvrt na hercegovački ustanak, ne pomenuti uopšte Peka Pavlovića, a unaprijediti Mića Ljubibratića u rang vođe, znači prepisivati novinarske patke“.²³ Ocjenjujući stvarni učinak Ljubibratića u hercegovačkom ustanku, Rotković je došao do zaključka da je Ljubibratić „razjedinjavao oslobodilački front, unosio zabunu“ među ustanike.²⁴

Pismo Mića Ljubibratića, napisano u Gracu, velikijem dijelom tiče se crnogorske povijesti: ustanka na crnogorskoj teritoriji²⁵ (Banjani, Drobnjak, Grahovo, Jezera, Krivošije, Piva, Rudine, Šaranci, Zatarje); pomenuti su crnogorski istaknuti sudionici u ustanku, kao i crnogorski državni vrh. Ovo pismo jednijem dijelom osvjetljava metode djelovanja nosilaca ideja koje čine tajni politički program Načertanije, jer je cijelo angažovanje u ustanku Mića Ljubibratića imalo skriveni smisao: da razbije ustanak, da ne bi došlo do prisajedinjenja istočne Hercegovine crnogorskoj državi.

Danilo Radojević

---

²³ U zaključnom pasusu R. Rotković kaže da je Ljubibratić izabrao štampu kao poprište, a ne stvarna bojišta, pa da mu je „zakašnjelo i nezasluženo priznanje“ dato u dopuni Larusove enciklopedije. Rotković zaključuje da bi iz „sentimentalnih razloga“ lako priješao preko takve rehabilitacije Ljubibratića, „da ona istovremeno ne povampiruje i njegove ideje, a zbog tih ideja je svaka-ko i izvršena rehabilitacija“ (*op cit*, str. 857).

²⁴ R. Rotković, *op cit*, str. 856.

²⁵ Naziv *Hercegovina* javlja se tek u drugoj polovini XV stoljeća, po tituli Stjepana Vukčića Kosače, koji se, 1448. godine, proglasio hercegom (njem. Herzog); taj novi naziv je potisnuo stare (dukljanske) toponime (*Travunija, Podgorje*).